

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARABÁS GÁBOR**
VIOLA OPOLEI HERCEGNŐ ÉS KÁLMÁN SZLAVÓN HERCEG
- **GYÖRKÖS ATTILA**
MAGYAR–FRANCIA DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK
A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN (1457–1490)
- **CSÁKÓ JUDIT**
MAGYARORSZÁGI MESTER A FRANCIA ERETNEKEK ÉLÉN?
- **PÉTERFI BENCE**
A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS A BAJOR HERCEGSÉG
DIPLOMÁCIAI-POLITIKAI KAPCSOLATAI A 15–16. SZÁZADBAN
- **SZEMLE**
VARGA SZABOLCS, KELENHEGYI ANDOR ÍRÁSAI

TARTALOM

A középkori diplomácia és a Szentszék (Skorka Renáta)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Barabás Gábor: Viola opolei hercegnő és Kálmán szlavón herceg. Egy historiográfiai vita margójára	5
Maléth Ágnes: Gui de Boulogne magyarországi itineráriuma	29
Uhrin Dorottya: Kutyafejűek és marhalábúak. 13. századi mongol kifejezések a Historia Tartarorumban	43
Györkös Attila: „Hosszú és érett mérlegelés után beleegyezett a szövetségbe.” Magyar–francia diplomáciai kapcsolatok a késő középkorban (1457–1490)	61
Csákö Judit: Magyarországi mester a francia eretnekek élén? Néhány megjegyzés az 1251. évi pásztorkeresztes mozgalom történetének elbeszélő forrásaihoz	79
<i>Műhely</i>	
Péterfi Bence: A Magyar Királyság és a Bajor Hercegség diplomáciai-politikai kapcsolatai a 15–16. században. Hungarikakutatók a müncheni levél- és kéziratárakban	113
<i>Visszhang</i>	
Lővei Pál: Zsigmond király Konstanzban, 2014	145
<i>Szemle</i>	
Régi egregiusok (Varga Szabolcs)	153
Megtérés a kontextushoz (Kelenhegyi Andor)	157
Rendiség és honvédelem Horvátországban és Szlavóniában a 16. században (Varga Szabolcs)	160

CONTENTS

Medieval Diplomacy and the Holy See (Renáta Skorka)	1
<i>Studies</i>	
Gábor Barabás: Duchess Viola of Opole and Coloman, Duke of Slavonia. Contribution to a Historiographical Dispute	5
Ágnes Maléth: Some Remarks on the Itinerary of Cardinal Gui de Boulogne in Hungary	29
Dorottya Uhrin: The Dog-headed, Cow-footed Men. Mongolian Words in the Historia Tartarorum	43
Attila Györkös: "After long and mature deliberation, he accepted the alliance." Franco-Hungarian Diplomatic Relations in the Late Middle Ages (1457–1490)	61
Judit Csákó: A Hungarian Master at the Head of the French Heretics? Some Remarks on the Narrative Sources of the Movement of the Pastoureaux in 1251	79
<i>Workshop</i>	
Bence Péterfi: Diplomatic and Political Relations between the Kingdom of Hungary and the Duchy Bavaria in the 15 th and 16 th Centuries	113
<i>Echo</i>	
Pál Lővei: King Sigismund in Konstanz, 2014	145
<i>Book Reviews</i>	
Old "Egregii" (Szabolcs Varga)	153
Converting to the Context (Andor Kelenhegyi)	157
Estates and Defence in Croatia and Slavonia in the 16 th Century (Szabolcs Varga)	160

SZERZŐINK

Barabás Gábor, PhD, tudományos munkatárs, Pécsi Tudományegyetem BTK • Csákó Judit, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Györkös Attila, PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem BTK • Kelenhegyi Andor, doktorandusz, Közép-európai Egyetem (CEU) • Lővei Pál, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, MTA BTK Művészettörténeti Intézet • Maléth Ágnes, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem BTK • Péterfi Bence, fiatal kutató, MTA BTK Történettudományi Intézet • Skorka Renáta, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Uhrin Dorottya, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Varga Szabolcs, PhD, főiskolai docens, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola

Zsigmond király Konstanzban, 2014¹

A Bodén-tó partján fekvő Konstanz kikötőjében 1388 és 1391 között hatalmas raktárépületet emeltek, döntően a milánói kereskedők igényeit kielégítendő. Földszintjén tárolták az elszállításra váró árukat, az emelet pedig a kereskedelmi tárgyalásoknak biztosított helyet. Az épület a 19. század második feléig szolgálta eredeti funkcióját, utóbb vendéglőt, legutolsó helyreállítása során emellett konferenciaközpontot alakítottak ki benne (1. kép). A délnémet területek világi célokra létesített, legnagyobb méretű, ma is álló épülete egyetlen esetben kapott egyházi feladatot: a konstanzi zsinat idején, 1417. november 8–11. között itt tartották az V. Márton pápát megválasztó konklávét. Belsejében 56 cellát alakítottak ki a bíborosok és a zsinati „nemzetek” képviselői részére, és a résztvevők befolyásolását ellehetetlenítendő csupán egy kis rést kihagyva befalazták a nyílásokat, valamint őrséggel vették

1. kép
A Konzilgebäude
a 19. század végén

¹ *Das Konstanzer Konzil. Weltereignis des Mittelalters 1414–1418.* A Badisches Landesmuseum kiállítása Konstanzban, 2014. április 21.–szeptember 24.

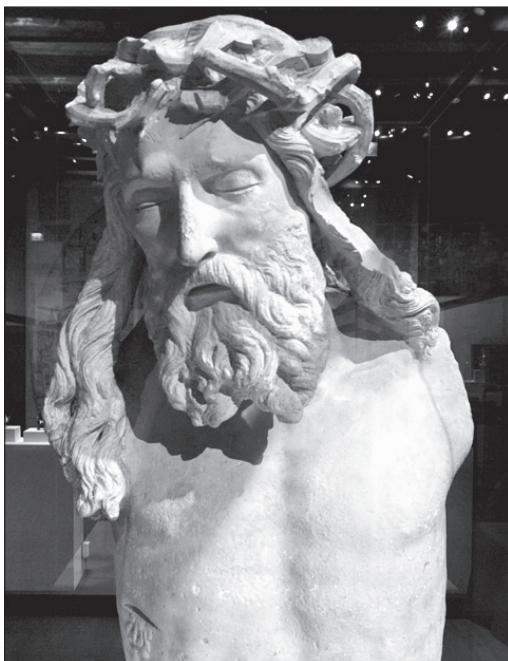
Kiadványok: *Das Konstanzer Konzil. Weltereignis des Mittelalters 1414–1418. Essays.* Hrsg. von Karl-Heinz Braun, Matthias Herweg, Hans W. Hubert, Joachim Schneider und Thomas Zotz. Darmstadt, Konrad Theiss Verlag, 2013. 247 p. *Katalog.* Hrsg. vom Badischen Landesmuseum. Darmstadt, Konrad Theiss Verlag, 2014. 392 p.

körül a gondosan be is kerített helyszínt. Az utókor történeti érdeklődésének tanúja 19. századi eredetű elnevezése, a *Konzilgebäude*. Az 1414. november 5-én ünnepi misével megnyitott zsinat hivatalos helyszínéül egyébként a székesegyház hossz-háza szolgált, amelyben pápai trónt emeltek, mellette ülésekkel a patriarchák és a johannita nagymester számára, aranyos szövettel takarták Zsigmond király helyét, a két pillérsor előtt pedig három-három padsort ácsoltak a zsinat rangjuknak megfelelő sorrendben leültetett résztvevőinek. Az akkor még döntően román stílusát őrző *Münster* mai képét meghatározó gótikus átformálásra 1425-től kezdődően került sor, egyáltalán nem függetlenül a város és a püspökség zsinat hozta gazdagodásától.

A zsinat kezdetének hatszázadik évfordulója alkalmából rendezett kiállítás helyszínéként nem lehetett az egykori eseményekhez jobban kötődő épület találni, mint a külső megjelenésében ma is az eredeti képét őrző *Konzilgebäude*. A bemutató Németország és Ausztria tartományainak már fél évszázados múltra visszatekintő, népszerű kiállítási intézménye, a nagy kultúrtörténeti témáknak szentelt tartományi kiállítások (*Landesausstellung*) sorába illeszkedett. Méretét tekintve nem haladta meg a hasonló tárlatokat (270 kiállítási tétele így is négyszáz tárgyat fedett le), szokatlan „nagy” jelzőjét – Baden-Württemberg *Große Landesausstellung*-ja – annak marketingszerepén túlmenően inkább a zsinati esemény egykori nagyságát és sokoldalúságát visszatükrözni hivatott, földrajzilag és intézményileg is igen széles körű tárgykölcsonzéseknek, a bemutató gazdagságának köszönhette.

Az épület földszintjén a kiszolgáló funkciók – pénztárak, üzlet, multimédia – mellett még egy-két túlsúlyos kiállítási tétel is elhelyezésre került, mint például egy kitömött európai bölény (a zsinat legnehezebb „vendége” a lengyel király ajándékaént érkezett a városba). A kiállítás maga az emeletet foglalta el. A felsőbb szintek, a magas tetőzetben elhelyezett előadótermek a bemutató idején szervezett konferenciáknak adtak helyet. Akármekkora is a monumentális épület, a kiállítás szétfeszítette az általa nyújtott lehetőségeket – már a megnyitót közvetlenül követő, „néptelen” napokban is kialakultak egyes népszerűbb, vagy akár csak apróbb tárgyegyütteseket bemutató vitrinek előtt csoportosulások, és a minden hasonló kiállítás velejárójaként a záráshoz közeledve megsokszorozódó érdeklődés a látogatók komfortérzetét egészen biztosan csökkentette.

Az 1987-ben a Budapesti Történeti Múzeumban rendezett, minden korábbi magyarországi középkor-bemutatót messze meghaladó gazdagságú Zsigmond-kiállítás, a 2005–2006-ban New York-ban és Prágában a Luxemburg-dinasztiát a középpontba állító ikerbemutató, a 2006. évi budapesti és luxemburgi, Magyarországon hosszú ideig biztosan felül nem múlható kettős tárlat a Zsigmond-kor műveltségének és művészetének olyan gazdagságát vonultatta már fel, hogy magától adódott a kérdés: mi újat lehet ilyen viszonylag rövid idő alatt találni, milyen újdonsággal szolgálhat a konstanzi tartományi kiállítás? Kétségnél azonban nem maradt helye, a bemutató gazdagságát tekintve nem lehetett ok panaszra. Eleve eltérő volt a szempontrendszer: míg a felsorolt korábbi események döntően művészettörténeti indítatásúak és szervezésűek voltak, a legelső kivételével helyszíneiként is művészeti múzeumok szolgáltak, a zsinat-kiállítás, a *Landesausstellung* műfajának

2. kép.
Claus Sluter(?): Krisztus (töredék), Dijon

megfelelően, sokkal inkább történeti, illetőleg kultúrtörténeti szemléletmódot tükrözött. Ez azonban nem jelentette, hogy nem sorakoztak egészen kiemelkedő kvalitású műtárgyak a falakon és a vitrinekben, csupán azt, hogy a korábbiaknál erősebb hangsúly esett a mindennapi tárgykultúra és a történeti forrásanyag, a tág horizontú földrajzi összefüggések prezentálására.

A korszak európai emlékanyaga „bírt a terhet”, a korábbi és a mostani kiállítások átfedései csekélyek voltak. Leginkább éppen a Zsigmondhoz és udvarához kapcsolódó, nem kis részben magyarországi kölcsönzések mutattak ismétlődést: a nagyváradi országalma-lelet, Zsigmond – jelen katalógus megállapítása szerint – Dürer műhelyében készült berlini képmása, az ulmi városházáról Hans Multscher Zsigmond vonásait mutató cseh király szobra (a katalógusba azonban a sokkal személytelenebb magyar király képét reprodukálták), az uralkodó berni látogatásához kapcsolható, címersasokat ábrázoló selyemszövet, a még Konstanzban megrendelt császári pecsét, Zsigmond birodalmi aranypénzei, a Sárkányrend alapítólevele, a Konstanzban kiadott Csapi- és Vadkerti-címereslevelek, Kanizsai János esztergomi érsek arany pecsétgyűrűje, címeres kályhacsempék Budáról. A budai szoborleletet könnyen szállítható fejtöredékek képviselték, mégpedig igen hangsúlyos elhelyezésben: a bevezető szöveget, az események kronológiai sorát, a földrajzi összefüggéseket bemutató előtérből a kiállítási térbe lépve első – lényegében később sem felülmúlt művészi színvonalú – „felütésként” azonnal velük találta magát szembe a látogató, Claus Sluternek attribuírt dijoni Krisztus-töredékkel, bourges-i és nürnbergi fejekkel párhuzamba állítva (2. kép). Ismét meg lehetett csodálni Oswald von Wolkenstein innsbrucki miniatúra-portróját – a költő azt is megörökítette,

hogy 1417-ben Konstanzban milyen drága volt az egyébként a városi tanács által maximált áras bordélylátogatása. Ez utóbbi témával kapcsolatban megemlítendő, hogy a kiállítás különleges részlegét alkotta a testi szerelem világába betekintést nyújtó, 14–15. századi „szexszimbólumok” alig ismert profán képi világa: a tiroli Lichtenberg várának leválasztott falképtöredéke, a „fallosz-fa” terméseit betakarító, különböző életkorú nőalakokkal, valamint egy holland családi gyűjtemény meg-személyesített fallosz- és vulva-ábrázolásos, a hátoldalukra forrasztott tűvel a ruhára erősíthető ólomjelvényei. Az eddig ismert, száznál több ilyesfajta jelvény – legköze-lebbi formai-technikai, részben ugyancsak bajelhárító funkciójú párhuzamaikat a zarándokjelek és a nyugat-európai politikai „párt”-jelvények jelentik – többsége a németalföldi területeken került elő, de Párizsból, Londonból és éppen Konstanzból is ismertek példányok.

Nem csupán ez a részleg jelezte, hogy a kiállítás rendezői nagy hangsúlyt fektettek az egyházi esemény világi környezetének életszerű tállására. Kiállították a XXIII. János pápa és Konstanz városa között a zsinat kezdetét megelőzően szüle-tett megállapodás oklevelét, amely rendezte a pápai és a városi joghatóság kérdé-seit, az utcák minden zsinati résztvevő általi szabad használatának biztosítását, a személyes biztonság garantálását. A pénzügyeket és a kereskedelmet, ezen belül a zsinati résztvevők ellátásának logisztikáját a firenzei Spini-bank konstanzi kifizetés-jegyzéke, egy Bernhard badeni őrgróf hűségét jelentős összeggel honoráló pápai oklevél, konstanzi pénzleletek, a városi ingatlanforgalom jogügyleteit tartalmazó kódex, Oswald von Wolkensteinnek a Zsigmond király neki fennálló jelentős tarto-zásait is tartalmazó számadáskönyve, konstanzi régészeti feltárások tárgyleletei – a földben csak ritkán megőrződő hordó, dézsa, fatányér, fakanál, valamint kések és kerámiaedények –, drága itáliai és spanyol luxustextíliák segítségével mutatták be. Ehhez tartozott a város és a környék zsidóságának hányatott sorsát taglaló, kézira-tokat, egy szőlő eladásáról kiállított, héber köriratos pecsétekkel hitelesített oklevelet, groteszk zsidó gúnyfejet ábrázoló, Ravensburg várfalának a zsidónegyednél álló toronyról származó tetőcserepet tartalmazó részleg.

Az anyagi kultúra egy másik szeletét a távoli Novgorod páratlan, bár szak-emberek számára is alig ismert – a távolsági kereskedelemről is tanúskodó – ré-gészeti leletanyaga képviselte. A mocsaras talaj megőrizte a gyorsan bomló bőr-és fatárgyakat, köztük a só, hering, bor tárolására szolgáló, a német területeken elterjedt családjegyekhez hasonló, geometrikus jelölésekkel ellátott faedényeket, egy a gyors feljegyzésekre szolgáló, eredetileg viasszal kitöltött fatáblát, az ilyen táblák tárolására szolgáló, nyugat- vagy észak-európai eredetű, domborított és festett bőr „irattartót”, az írott dokumentumok tartósabb megőrzésére szolgáló, nyírfakéregre karcolt „okleveleket”, a viaszba és a kéregre írást szolgáló, vasból készült stílust bőrtokjával együtt, nyugat-európai készítésű üveg-fa-ólom tükörfog-lalatot, magas szárú bőrcsizmát. (Emellett egy hasonlóan nedves talajviszonyokat biztosító, budai kútból előkerült lábbeli-leletet is bemutattak a rendezők.) A nov-gorodi egyházi tárgyak, mint fakehely, borostyánból csiszolt és bronzból öntött mellkeresztek, vésett és aranyozott *flabellum*, kereszt alakú, nyakba akasztható ereklyetartó (*enkolpion*) már a zsinat távolról érkező résztvevőire utaltak, ahogy

a novgorodi múzeum sokkal közismertebb, bár mifelénk eredetiben ugyancsak ritkán megcsodálható ikonjai is.

A világot uraló Krisztusnak a valenciai székesegyház kincstárából kölcsönzött ikonja – a képtípus egy jeruzsálemi zarándokcsodára vezethető vissza – az álló alak lábainál az akkor ismert három földrészt jelölő, tau-osztású körlappal az egész keresztény világot megmozgató zsinat földrajzi kereteit jelezte. Egy 1400 körüli angliai világtérkép a középpontba helyezett Jeruzsálemmel hosszú hagyományra tekintett vissza, az aránytalanul nagy brit szigettel és a francia területeken túlhangsúlyozott Calais-val és St. Denis-vel azonban Angliának a zsinat politikai küzdelmeiben is tükröződő, aktuális igényeit reprezentálta. A keresztény világ ortodox részét az orosz kölcsönzések mellett a végnapjait élő Bizánc részben kis-ázsiai készítésű kis ikonjai képviselték. Korabeli tárgyak hiányában egy kortárs iparművész festett mázas kerámiaszobrai által jelent meg a háromtagú, sötét bőrű, egzotikus viseletű etióp delegáció emléke a kiállításon. Az iszlámtól szorongatott Etiópia a 15. század elején diplomáciai kapcsolatot létesített a burgundi herceggel, egyházának képviselői hónapokon át tartózkodtak Konstanzban, a latin nyelv ismeretének hiányában azonban nem nagyon tudtak szót érteni a többiekkel. Az 1434-től bevezetett etióp egyházi reform talán így is a zsinat hatását tükrözhetette.

A kiállítás egyházi műtárgyai a résztvevők széles körét jelképezték, a pápák, a prelátusok, az egyháztudósok hagyatékát, egyben a zsinati „nemzetek” teljes körét. Pompás oltárok és falról leválasztott freskók a legnagyobb korabeli mesterektől – Antonio Pisanello, Gentile da Fabriano, Masolino –, üvegablakok, díszkódexek,

3. kép. Zsigmond a zsinaton
(Ulrich Richental: *Das Konzil zu Konstanz*.
Rosgartenmuseum Konstanz,
Hs. 1, Bl. 6r.)

4. kép. Konstanz ábrázolása
Gebhard Dacher várostörténetében
(Gebhard Dacher:
Konstanzer Chronik. St. Gallen,
Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 646.)

templomok kincsei sorakoztak mindenfelé, spanyol, angolai, francia, belgiumi, olasz, vatikáni, svájci, német, osztrák, lengyel, cseh, magyar gyűjteményekből. Külön egy-
séget képeztek az utazással kapcsolatos liturgikus tárgyak, hordozható oltárok,
ereklyetartók, úti ládikák és miséző készletek, alamizsnás táska. Az utazás világi ol-
dalát páncélsisak és szűrőfegyverek, dísznyereg, lószerszám tartozékai mellett Pisa-
nello, illetve műhelye lovakat, felszerszámozott szamarat ábrázoló rajzai jelezték.
Az utóbbiak, a műhely ugyancsak a párizsi Louvre-ból kölcsönzött portrétanulmá-
nyaival együtt a 15. század első felében születő rajzművészetet is méltóképp kép-
viselték. A Zsigmondot korábban már Itáliába is elkísérő Lévai Cseh Péter Konstanz-
ban a királytól kapott, a kiállításon is szerepeltetett védlevele a középkori utazási
kultúra frappáns megfogalmazását adja, miszerint a lovag azért adta fejét távoli or-
szágok felkeresésére, hogy a népek és nyelveik, szokásaik és életmódjuk sajátossá-
gait megismerje.

Konstanz város 1418-tól a 19. század elejéig hiánytalan adókönyv-sorozatá-
nak kiállított első kötetében olvasható Ulrich Richental tulajdonainak értékbecslése
és az ezen alapuló adó összege, eszerint a zsinat krónikása, ha nem is a legfelső
csoportba, de a város jómódú polgárainak körébe tartozott. A zsinati események-
ről beszámoló, a résztvevők és a történések legjelentősebb képi hagyatékát is tar-
talmazó krónikáját – a mű öt kéziratos és első nyomtatott változatát, két gyűjtemé-
nyes kódexbe beszerkesztett, rövidített verzióját, valamint Gebhard Dacher tanács-
úr várostörténetét – New York, Karlsruhe, Prága, Innsbruck, Stuttgart, St. Gallen

könyvtáraiból hosszú vitrinben sorakoztatták fel a tárlaton (3–4. kép). A kéziratok képanyagát a kiállítási katalógus és a már a tárlat megnyitását megelőzően kiadott tanulmánykötet illusztrálásához a szerkesztők messzemenőig felhasználták.

A kiállítás védnöke Németország elnöke, Joachim Gauck volt. Tudományos tanácsában Marosi Ernő és Jékely Zsombor képviselte Magyarországot, előbbi a tanulmánykötetben hosszabb, a katalógusban rövidebb tanulmányt írt a budai szoborletről, utóbbi a katalógusban a zsinat idejének magyarországi művészetébe nyújtott összefoglaló betekintést. Rajtuk kívül katalógustételeket jegyez még Mikó Árpád, Nyékhelyi Dóra és Végh András. A zsinat magyarországi résztvevőiről mindkét kötetben Daniela Dvořáková, Zsigmond címeresleveleiről a katalógusban Andreas Zajic írt tanulmányt.

PÁL LŐVEI

KING SIGISMUND IN KONSTANZ, 2014

The main event of the celebrations commemorating the 600 anniversary of the opening of the Council of Constance (1414–1418) was the large exhibition organised from April to September 2014 in the great hall of the medieval Council Building built between 1388–1391 at the city harbour on Lake Constance. After the great art historical exhibitions devoted to the period of King and Emperor Sigismund in 1987 and 2006 in Budapest, 2005–2006 in New York and Prague, 2006 in Luxemburg, the 2014 event organised by Baden-Württemberg in Constance was part of a long series of German regional exhibitions with a cultural historical focus. The Council, a world event in the Middle Ages, was represented by hundreds of exhibits from all over Europe and from the collections of the United States, both by art pieces of the highest quality and objects of everyday life, from Nowgorod in Russia to Valencia on the Iberian peninsula.